

UĞUR ÜMİT ÜNGÖR
Modern Türkiye'nin İnşası

UĞUR ÜMIT ÜNGÖR Utrecht Üniversitesi Tarih Bölümü'nde öğretim görevlisi ve Amsterdam Institute for War and Genocide Studies'de (Savaş ve Soykırım Çalışmaları Enstitüsü) araştırmacıdır. Ağırlıklı olarak kitlesel şiddet ve milliyetçiliğin tarihsel sosyolojisi üzerine çalışmaktadır. 2012'de Royal Dutch Academy of Science (Hollanda Krallığı Bilim Akademisi) tarafından Tarih Alanında Genç Bilim İnsanı ödülü almıştır. Alexander Geokjian ile birlikte yazıp yönettiği "The Century of Our Grandparents" (Büyükbaba ve Büyükannelerimizin Yüzyılı) adında bir belgeselin yanı sıra, 2011'de yayımlanan *Confiscation and Destruction: The Young Turk Seizure of Armenian Property* (Müsadere ve Yıkım: Jön Türklerin Ermeni Mallarına El Koyması) isimli bir eseri bulunmaktadır.

*The Making of Modern Turkey.
Nation and State in Eastern Anatolia, 1913-1950*
© 2011 Oxford University Press

İletişim Yayınları 2302 • Araştırma-İnceleme Dizisi 382
ISBN-13: 978-975-05-1926-0
© 2016 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2016, İstanbul

EDITÖR Merve Öztürk
DIZI KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç
KAPAK Suat Aysu
KAPAK FOTOĞRAFI Askerlerin yıkılmış Dağ Kapısı'ndan içeri doğru yürüyüşleri, 1920 (Cumhuriyet Arşivleri)
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Evrem Türköz
DIZIN Evrem Türköz - Emre Bayın
BASKI ve CILT Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 22749
Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak, No: 6/3
Bağcılar, İstanbul Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

UĞUR ÜMİT ÜNGÖR

Modern Türkiye'nin İnşası

Doğu Anadolu'da
Ulus, Devlet ve Şiddet
(1913-1950)

*The Making of Modern Turkey
Nation and State in Eastern Anatolia, 1913-1950*

ÇEVİREN *Ali İhsan Dalgıç*

İÇİNDEKİLER

<i>KISALTMALAR</i>	7
<i>TEŞEKKÜR</i>	9
Önsöz	13
Giriş	29
1. Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Milliyetçilik ve Nüfus Politikaları	41
DIYARBEKİRE GİRİŞ.....	41
MİLLİYETÇİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI.....	66
TOPLUMUN KEŞFİ VE NÜFUS POLİTİKALARI.....	79
ŞİDDET, KURBAN ETME VE İNTİKAM ALMA.....	92
TARTIŞMA.....	105
2. Hıristiyan Soykırımı, 1915-1916	113
SAVAŞ VE ZULÜM.....	114
“YAK, VUR, ÖLDÜR”: ZULMÜN SOYKIRIMA DÖNÜŞMESİ.....	138
MERKEZ VE ÇEVRE: ZULMÜN DAR VE GENİŞ KAPSAMI.....	161
TARTIŞMA.....	182

3. Kürtlerin Sürülüşü, 1916-1934	193
1916: BİRİNCİ AŞAMA.....	195
1925: İKİNCİ AŞAMA.....	216
1934: ÜÇÜNCÜ AŞAMA.....	256
TARTIŞMA.....	283
4. Doğu Vilayetlerinde Kültür ve Eğitim	291
KÜLTÜR DEVRİMİ.....	292
VİLAYETTE ULUS: DİYARBEKİR'DE KÜLTÜR VE EĞİTİM.....	316
KÜRT KIZ ÇOCUKLAR İÇİN YATILI OKULLAR.....	344
TARTIŞMA.....	356
5. Fırtınadan Sonraki Sessizlik:	
Hafıza Politikaları	365
ŞİDDET GÖRENİN SUSTURULMASI:	
UNUTTURMA ÇABALARI.....	366
DAMNATIO MEMORIAE:	
HAFIZANIN YIKILMASI VE İNŞA EDİLMESİ.....	375
DİYARBEKİR'DE HAFIZA POLİTİKALARI.....	387
YER İSİMLERİNİN DEĞİŞMESİ.....	399
TARTIŞMA.....	407
Sonuç	415
KAYNAKÇA	437
DİZİN	474

KISALTMALAR

ABCFM/ABC	Amerikan Yabancı Misyonlar Komisyonu Yönetimi.
AMMU	Aşair ve Muhacirin Müdüriyet-i Umummiyesi, 1916'dan önce İAMM olarak biliniyordu.
ASALA	Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Ermeni Gizli Ordusu.
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (Cumhuriyet Arşivleri, Ankara).
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi (Osmanlı Arşivleri, İstanbul).
İTC	İttihat ve Terakki Cemiyeti.
GBA	Gertrude Bell Arşivi (Robinson Kütüphanesi, New Castle Üniversitesi, Tyne).
İAMM	İskân-ı Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti.
NARA	ABD Ulusal Arşiv ve Kayıt İdaresi.
NAUK	İngiliz Ulusal Arşivi.
PAAA	Alman Dışişleri Bakanlığı Arşivi.
PKK	Kürdistan İşçi Partisi.
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi.
TBMM ZC	Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TRT	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu.

TEŞEKKÜR

Bu çalışma için araştırma yaparken ve kitabı yazarken, pek çok kişi ve kurumla bir araya geldim ve kendilerinden büyük ölçüde yararlanma fırsatı yakaladım. Adlarını burada anmak kendilerine olan borcumu ödemek için yeterli değildir elbette. Onların yardımı ve desteği olmadan, bu çalışma süreci hiçbir anlam taşımazdı. Eksiklikler ve hatalar tümüyle bana aittir.

Amsterdam Üniversitesi, sosyoloji ve tarih çalışmaları için eşsiz bir ortam sağladı. Amsterdam'daki Soykırım Çalışmaları Merkezi'nin desteği olmasaydı kitlesel şiddet alanındaki tezlerimi bu şekilde geliştiremezdim. Çalışma arkadaşlarım gelişmeme olanak sağlayan bilinçli eleştirilerini hiç esirgemediler. Hepsi de benim için düşünme, teşvik ve cesaret kaynağı oldu. Ton Zwaan sosyoloji tarihindeki eşsiz bilgisini benimle cömertçe paylaştı. Bu projeye ilgili heyecanını hiçbir zaman kaybetmedi, onun yardımları olmadan bu projeyi bitirmek bir yana, başlayamazdım bile. Her zaman inanılmaz bir danışman ve dost oldu ve beni her açıdan destekledi. Johannes Houwink'ten, Cate ve Michael Wintle'in deneyimlerinden ve danışmanlığından çok şey öğrendim, bunun için kendilerine çok teşekkür ederim. Özel teşekkürlerimi Necmettin Erbakan Üniversitesi'nden Ahmet Yolcu Taşğın'a göndermek istiyorum.

Değerli bilgilerini bölgeye gelen bir yabancıyla paylaşarak bana müthiş bir ev sahipliği yaptı. Araştırmam sırasında bana kendine özgü yollarla yardım eden misafirperver Mehmet Kumaş'a özellikle teşekkür etmek istiyorum. Çalışmalarımı yazıya dökme sırasında sonsuz desteğini esirgemeyen esprili dostum Nisan Sarıcan'a teşekkür ederim. Kaynakçada yer alan arşiv, enstitü ve kütüphane çalışanlarına yardımları için teşekkür ederim. En önemlisi de, görüşme yaptığım kişilere (kısmen anonim olan) teşekkürlerimi sunarım. Cesaret ve hüznü dolu duygusal anılarını benimle paylaşarak gösterdikleri güven ayrıca önemlidir. Son olarak, projenin başlangıcından kitabın tamamlanmasına kadar geçen süre içinde gösterdikleri sabır nedeniyle Christopher Wheeler, Stephanie Ireland, Claire Hopwood ve Oxford University Press'ten Jenny Townshend'e minnettarlığımı sunarım.

Bu projede beni başından beri destekleyen, aşağıda isimlerini verdiğim kişilere de teşekkürü borç bilirim: Nanci Adler, George Aghjayan, Yaman Akbulut, Taner Akçam, Gürdal Aksoy, Ayhan Aktar, Seda Altuğ, Sabri Atman, Osman Aytar, Yehuda Bauer, Bas von Benda-Beckmann, Fred Beijen, Karel Berkoff, Jan Bet-Sawoce, Asmêno Bêwayir, Matthias Bjørnlund, Donald Bloxham, Barbara Boender, Hamit Bozarslan, Martin van Bruinessen, İsmail Çeliker, Vahakn Dadrian, Hayk Demoyan, Johan van der Dennen, Hrant Dink, Gerhard Eckelstein, Howard Eissenstat, Mas Fopma, David Gaunt, Hervé Georgelin, Robert Gerwarth, Samrad Ghane, Ryan Gingeras, Alexander Goekjian, Müge Göçek, İlkay Nefin Güçlü, Ido de Haan, Wichert ten Have, Marko Attila Hoare, Peter Holquist, Richard Hovannisian, Theo de Jong, Hilmar Kaiser, Aristotle Kallis, Feyyaz Kerimo, Myroslava Keryk, Raymond Kévorkian, Umut Kibrit, Hans-Lukas Kieser, Teresa Klimowicz, Koen Koch, Cemil Koçak, Paul Koopman, Rober Koptaş, Timuçin Köprülü, Ayşenur Korkmaz, Dilek Kurban, Natalya Lazar, Mark Levene, Riikka Loukonen, Etyen Mahçupyan, Marc Mamigonian, Haygan Mardikjan, Eric Markusen, Kay Mastenbroek, Bedross Der Matossian, Mekdes Mezgebu, Bob Moore, Khatchig Mouradian, Wil-

liam Mulligan, Kerem Öktem, David Östlund, Mesut Özcan, Dennis Papazian, Özgür Polat, Andriy Portnov, Erik van Ree, Erdal Rênas, Michael Reynolds, Nicolai Romashuk, Silvia Rottenberg, Ara Sarafian, Dominik Schaller, Jules Schelvis, Jacques Sémelin, Canan Seyfeli, Frédéric Solakian, Ron Suny, Abram de Swaan, Selahattin Tahta, Henry Theriault, Amed Tigris, Samuel Totten, Benjamin Trigona-Harany, Cihan Uğural, Predrag Vitković, Arjan Vlasblom, Anton Weiss-Wendt, Jos Weitenberg, Harry Wes, Altuğ Yılmaz, Müfid Yüksel, Lidija Zelović, Welat Zeydanlıođlu ve Erik-Jan Zürcher.

Son olarak çekirdek ailemin üyeleri, babam Halil Üngör, anem Gönül Üngör-Turan ve kız kardeşim Devran Üngör'e verdikleri koşulsuz destekleri nedeniyle teşekkür ederim.

Önsöz

Bu kitapta, 1913-1950 arasında İttihatçı ve Kemalist rejimlerin çeşitli milliyetçi nüfus politikalarıyla heterojen etnik yapılı Doğu Anadolu'yu homojenleştirmeyi amaçladığı ileri sürülmektedir. Kitap kültürel olarak heterojen topraklara sahip ulus-öncesi devletlerden oluşan dünya düzeninin son iki yüzyılda nasıl çeşitli nüfus politikalarının sonucu olarak homojen milliyetçi ve kendini sürdürebilir ulus-devletler sistemine dönüştüğü konusunda başka araştırmacılar tarafından geliştirilmiş tezler üzerine kurulmuştur. Zaman ve mekân bu iki rejimin 1913-1950 yılları arasında Doğu Anadolu'da uyguladıkları nüfus politikalarıyla sınırlı tutulmuştur. Kitap, İttihatçıların 1913 yılında bir hükümet darbesiyle iktidarı ele geçirmesiyle başlamakta, 1950 yılında Kemalist iktidarın sona ermesiyle bitmektedir.¹

1 Bu çalışmada, Zürcher'in, 1913-1950 arası iktidarda kalan İttihat ve Terakki Cemiyeti ve onun takipçisi Cumhuriyet Halk Partisi'ni bir araya getirerek kullandığı "Jön Türk dönemi" tanımlamasını kullanacağım. Bu çalışma İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1913-1918 yılları ile Kemalist yönetimin 1919-1950 dönemindeki nüfus politikaları arasında güçlü bir devamlılık gözlemlendiği tezlerini daha ileri taşımaktadır. Bu iki rejimin birbirinin tıpatıp aynısı olduğu ve CHP'nin İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin doğrudan devamı olduğu anlamına gelmez. Ancak ideoloji, rejim tipi, politikalar ve kadro açısından aralarındaki benzerlikler araştırmalarda tartışılmıştır. Bu konuda erken bir çalışma için, bkz. Erik-Jan Zürcher, "The Ottoman Legacy of the Turkish Republic

Çalışmada, bir kaynaşma alanı olan heterojen etnik yapılı imparatorluk topraklarının, bölgeyi etnik açıdan homojen bir hale getirerek Türk ulus-devletine katmayı amaçlayan milliyetçi nüfus politikalarına nasıl maruz bırakıldığı anlatılacaktır.

İttihatçı ve Kemalist politikalar Türkiye'nin doğusunu nasıl şekillendirdi? Türklerin ulus kurma süreci bölgede neden bu kadar şiddete yol açtı? Siyasi seçkinler, toplumları üzerinde neden homojenleştirici politikalar uyguladılar? Bu çalışmaya yön veren sorular bunlar olacak. Bu politikaları ayrıntılı biçimde tartışmak için, Doğu vilayetlerinde uygulanan milliyetçi nüfus politikaları üzerinde yoğunlaşılacaktır. Bu çalışma, İttihatçı ve Kemalist milliyetçi seçkinlerin Türk ulus-devletini kurmak ve sürdürmek için böyle bir toplumsal dönüşüm süreci başlattığını öne sürmektedir. Bu süreçte uygulanan nüfus politikaları, etnik olarak heterojen yapılı sınır bölgelerinde, iç bölgelere göre çok daha kapsamlı ve şiddetli olmuştur. Doğu vilayetleri bu sınır bölgelerde yer alıyordu. Bu çalışma, eğitim, yönetim ve kökten dönüşümün hedefi olan Doğu halkına uygulanan yeni kimlik yaratma çalışmalarında İttihatçıların ve Kemalistlerin rolünün altını çizmektedir. Ulus-devlet içinde nüfus homojenliğini artırmak için kullanılan fiziksel yok etme, sürgüne gönderme, zorla asimile etme ve geçmişin izlerini silme de dahil yeni nüfus politika tekniklerinin ortaya çıkışı ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır. Bu olgunun indirgenebileceği ortak payda, nüfus politikalarının ana temasıdır.

Büyük topraklı hanedan imparatorluklarının tarihi iki paradigma ışığında incelenebilir: Milliyetçi paradigma ve devletçi paradigma. İlk paradigmaya göre, milliyetçilik olgusu imparatorlukların dağılmasına yol açmıştır. Merkezden çevreye doğru yayılan milliyetçilik yıllar boyunca imparatorluk sistemini içten içe kemirerek imparatorlukların ulus-devletlere bölünmesine yol açmıştır. Milliyetçilikle nispeten daha erken dönemde tanış-

lic: An Attempt at a New Periodization", *Die Welt des Islams*, 1992, sayı 32, s. 237-253. "Türkiye'nin Doğusu" Adana-Giresun hattının doğusundaki, eski Osmanlı vilayetleri Sivas, Erzurum, Trabzon, Van, Bitlis, Elazığ, Halep ve Diyarbakır'ı içine alan bölge olarak kabul edilmiştir. Bu çalışmada kullanılacak en önemli örnek Diyarbakır vilayeti olacaktır.

miş olmalarına bağılı olarak, bu milliyetçi bölünmenin arkasındaki ana kuvvet daha çok Çekler, Sırlar, Yunanlar ve Ermeniler gibi bazı azınlık grupları olarak görülmüştür. Bu yoruma göre, İttihatçılar ve Kemalistler de azınlık grupların milliyetçi eylemlerine tepki olarak ortaya çıkmış ve Osmanlı Anadolu'sunun kalbinde Türk devleti kurmayı arzulamışlardır. 1923'te Osmanlı İmparatorluğu'nun küllerinden doğarak kurulan üniter Türk ulus-devletiyle de bu amaçlarına ulaşmışlardır.

Bu paradigmaya tümüyle karşı olmamakla beraber, devletçi paradigma, emperyal devlet bağlamının altını çizer ve emperyal siyasi gündemin imparatorluktan geriye kalan topraklarını korumak ve kaybettiklerini geri almak üzere hareket ettiğini iddia eder. Zulüm ve sürgün uygulamaları, imparatorluğa sadık olmayan grupları bertaraf etmenin ve anlaşmazlıkların ortadan kalkmasından sonra yapılacak bölgesel müzakerelerde kendilerine sadık bir çoğunluk oluşturmanın güvencesi olarak görülmüştür. Osmanlı devleti konusunda soruna bu açıdan bakıldığında, zulüm uygulamalarını, azınlıkları "ortadan kaldırarak" Osmanlı içişlerine dışarıdan gelecek müdahaleleri önlemeye yönelik hesaplı bir planın sonucu olarak görebiliriz. Böylece, savaş ve devlet güvenliğinin yarattığı belirsizlikler ve zorunluluklar sürgün ve katliama yol açmış ve İttihatçılar ve Kemalistler bu baskılara karşı, duruma göre hareket etmişlerdir. Aldıkları karar ve önlemlerin çoğu saf milliyetçi bir program olmaksızın uzaktı ve daha çok faydacı bir *realpolitik* yaklaşımdı. Devletçi paradigmaya göre, milliyetçilik ideolojilerinde kesinlikle tam bir sadakat söz konusu olamazdı.

Bu çalışma, birbirini tümüyle dışlamadığı ve aralarındaki farklılıkların tümüyle uzlaştırılabilir olmadığını vurgulayarak, bu iki paradigmaya karşı durmaya çalışacaktır. Aynı kökten gelen ama birbirinden tamamen farklı olan devlet inşası ve ulus inşası arasındaki ilişkinin çok yakından incelenmesi gerekir. Türkiye'nin doğusu hakkında yapılmış iki çalışma bu kitabın esin kaynağı oldu. Mark Levene, Batı'daki ulus-devlet sistemi düşüncesinin Osmanlıların aklına girmesinden sonra, Doğu vilayetlerinin eninde sonunda milliyetçi elitlerin kendi ulus-

devlet tasavvurlarını gerçekleştirmeye çalışacakları bir mücadele alanı olacağını açık olduğunu söyler. İttihatçı ve özellikle Kemalistler ikidarı ele geçirip pek çok kurban veren etnik homojenleştirme politikalarını uygulamaya başladıklarında, akıllarındaki şey ulus-devlet modeliydi.² Hans-Lukas Kieser'in Doğu vilayetleriyle ilgili önemli çalışması, milliyetçiliğin bölgeye gelişinin kökenlerini ve ortaya çıkış biçimini tanımlar. Kieser aynı zamanda 1913 ve 1938 yılları arasındaki homojenleştirme çabalarını da değerlendirerek bunların emperyal düzeyde ulus-devlet politikaları olduğunu ileri sürer. Ermeniler ve Kürtler farklı dönemlerde ama benzer nedenlerle bu güçlerin farklı kurbanları olmuşlardır.³ Bu çalışmalar, Türkiye'nin doğusuna geniş bir tarih perspektifiyle yaklaşmakta ve her ikisi de şiddet içeren toplumsal değişimde milliyetçiliğin hızlandırıcı rolüne odaklanmaktadır.⁴ Bu kitap, sözü geçen bu iki çalışmadan ve başka çalışmalardan hareket ederek, homojenleştirici milliyetçilik kavramını daha ayrıntılı ele almayı ve azınlıklara yapılan uygulamaların Türk milliyetçilerin homojen ulus-devlet ütopyasının ayrılmaz bir parçası olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır.

Bu çalışma, tarih sosyolojisi ve karşılaştırmalı, kuramsal ve tarihî toplum çalışması alanlarına girmektedir. Süreçlerin ve benzer modellerin birlikte çözümlenmesiyle toplumsal tarih sosyolojik olarak aydınlatılmaya çalışılmaktadır.

Süreç çözümlemesi döneme ait mekanizmaları geniş bir açıyla değerlendirirken bu mekanizmaların harekete geçişini, kar-

2 Mark Levene, "Creating a Modern 'Zone of Genocide': The Impact of Nation and State-Formation on Eastern Anatolia, 1878-1923", *Holocaust and Genocide Studies* 12, 1998, sayı 3, s. 393-433.

3 Hans-Lukas Kieser, *Der verpaste Friede Mission, Ethnie und Staat in den Ostprovinzen der Türkei 1839-1938*, Coronos, Zürich, 2000 [*Iskalanmış Barış (Doğu Vilayetleri'nde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet 1839-1938)*, çev. Atilla Dirim, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005]; "Modernisierung und Gewalt in der Gründungsperiode des türkischen Nationalstaats (1913-1938)", *Getchichte in Wissenschaft und Unterricht* 57, 2000, sayı 3.

4 Bkz. Fikret Adanır ve Hilmar Kaiser, "Migration, Deportation, and Nation-Building: The Case of Ottoman Empire", René Leboutte (ed.), *Migrations et migrants dans une perspective historique permanence et innovations* içinde, European University Institute, Floransa, 2000, s. 273-292.

şıklı etkileşimini ve sonuçlarını ortaya koyar. Söz konusu sürecin (bu çalışmada nüfus politikaları) nasıl, neden ve hangi şartlar altında geliştiğini belirlemeye çalışır. Sürecin örgütlendiği çevreye, kişisel geçmişlere, bireyler arasındaki ilişkilere, birbiriyle çatışan fikirlere ve bütün bunlar arasındaki bağlantılara aynı anda bakan tarih sosyologları, toplumun dönüşmesine yol açan bu süreçleri yeniden kurgularlar.⁵ Bu özel bakış açısıyla, bu kitap olaylar hakkında yukarıdan aşağıya ya da aşağıdan yukarıya doğru açıklama yapan ya da feminist, ikincil veya yapı çözümü yapan bir çalışma değildir. Birincil kaynaklardan yola çıkarak güç odaklarının karar verme süreçlerinin kronolojisini sunmak ya da sözlü anlatımlardan yola çıkarak yaşanmış kişisel deneyimleri aktarmak, çalışmanın ana amacının dışındadır. Buradaki amaç daha çok, politika ve süreçlerin kapsadıkları alanları ve kesiştikleri noktaları ortaya koymaktır.

Model benzerliği zaman ve mekân boyunca yinelenen ve birbirini takip eden yapılar takip edilerek kurulur. Bu yöntem, tekil bir olay olarak görülen bağımsız, tesadüfi ve kendine özgü tarihî dönemlerin, aslında aynı tarihî kaynaktan doğduğu ve aynı ilkeleri izlediği için, zamandan ve mekândan bağımsız olarak, birbirine benzediğini varsayar.⁶ Bu kitabın ikinci ve daha basit amacı da, aynı biçimde başka toplumlarda tekrarlanan nüfus politikalarının bir karşılaştırmasını yapmaya imkân vermek ve model benzerliği üzerinde gelecekte yapılacak araştırmalar için veri sağlamaktır. Kitap karşılaştırmalı bir çalışma olmasa da, dünya genelinde bakıldığında bu bölgenin özel tarihinin benzersiz olmadığını göstermektedir. Burada sözü edilen kısmen karşılaştırmalı yaklaşım bazı önemli kavramlarla (devlet oluşturma, ulus oluşturma, kitlesel şiddet ve nüfus politikaları) ilgilidir ve tarihin coğrafi ve kronolojik olarak belli bir aralıkla sınırlı anlatımı döneme dair daha izlenebilir bir bakış sunmaktadır.

5 Norbert Elias, "Zur Grundlegung einer Theorie soziale Prozesse", *Zeitschrift für Soziologie*, 1977, sayı 6, s. 127-149.

6 Ton Zwaan, *Civilisering en Decivilisering: Studies over Staatsvorming en Geweld, Nationalisme en Vervolging*, Boom, Amsterdam, 2001, s. 19-36.